

BERNHARD KUHN

PUBLICZNE WYKLUCZENIE PRZECIWNIAK POLITYCZNEGO

Chemnitz, 9 marca 1933 r., Archiwum Federalne, Koblencja

Biografia

Bernhard Kuhnt urodził się w 1876 r. w Lipsku. Przed pierwszą wojną pracował jako ślusarz maszynowy i działał w SPD. Podczas pierwszej wojny światowej był palaczem w marynarce wojennej. W listopadzie 1918 r. brał udział w demonstracjach i strajkach za rozejmem. W roku 1924 został wybrany (z ramienia SPD) do Reichstagu i sprawował swój mandat do 1933 r. W marcu 1933 r. wraz z innymi politykami ruchu robotniczego został aresztowany w Chemnitz, w maju narodowi socjaliści deportowali go do obozu koncentracyjnego Sachsenburg. Po zwolnieniu w lipcu 1934 r. żył wycofany z życia politycznego w Berlinie. Bernhard Kuhnt zmarł w 1946 r. w Westensee koło Kiel.

SKĄD POCHODZI TA FOTOGRAFIA?

Ta fotografia należy do serii zdjęć, które zostały wykonane 9 marca 1933 r. przez członka SA w Chemnitz. Po ich wykonaniu zaopatrzył je w szydercze podpisy i puścił w obieg jako pocztówki. Dzisiaj ta fotografia znajduje się w Archiwum Miejskim w Chemnitz.

JAKIE HISTORIE MOŻNA POŁĄCZYĆ Z TĄ FOTOGRAFIĄ?

Ta fotografia ukazuje, jak członkowie SA ciągną Bernharda Kuhnta przez Chemnitz. Później zmusili go do usunięcia ze ścian budynków plakatów i haseł lewicowych. Oprócz Bernharda Kuhnta zmuszeni do tego zostali również radny miejski z ramienia KPD Heinrich Wesche, radny miejski SPD dr Kurt Glaser oraz nauczyciel Robert Müller.

Po przejęciu władzy przez narodowych socjalistów jednostki SA i SS ścigały w całej Rzeszy przeciwników politycznych, przede wszystkim socjaldemokratów i komunistów. W wielu miejscach SA, organizacja paramilitarna NSDAP, została powołana jako policja pomocnicza i bez przeszkód wykorzystywała swoją władzę. Ochrona prawna nie miała już żadnego znaczenia, również postawienie do Reichstagu ze swoimi immunitetami nie mogli się uchronić przed atakami. Z publiczną agresją narodowi socjaliści łączyli groźbę dla wszystkich: ten, kto sprzeciwia się swojej „wspólnocie narodowej”, nie otrzymuje żadnej ochrony.

DALSZA HISTORIA

W ten sam dzień członkowie SA w Chemnitz napadli również na sędzię krajową. Córka ówczesnego prezydenta sądu krajowego dr Rudolfa Ziela wspomina:

Dziewiątego marca 1933 r. mój ojciec został [...] pozbawiony urzędu przez członków SA w swoim służbowym pokoju. Pretekstem miały być jego nieodpowiedzialnie polityczne działania. To były oczywiście maniery rodem z Dzikiego Zachodu, które zostały zalegalizowane działającą wstecznie ustawą, jak to często robi się w państwach autorytarnych. ale była przede wszystkim ustawa działająca wstecz, on był liberalnym demokratą.

Dr Rudolf Ziel odbywał areszt prewencyjny w więzieniu, które wcześniej podlegało jego zwierzchnictwu.

Cytat za Addi Jacobi, Dr Rudolf Ziel. Prezydent Sądu Krajowego w Chemnitz do 1933 r. i od 1946 r., „Stadtstreicher”, Chemnitzmagazin, wydanie sierpień 1997.

WYSTAWA

1 Oswajanie

Sceny 1|1|1 1|1|2 1|1|3 1|2|1 1|2|2 1|2|3 1|2|4 1|3|1 1|4|1 1|4|2 1|4|3 1|4|4 1|5|1

2 Radykalizacja

Sceny 2|1|1 2|1|2 2|1|3 2|1|4 2|1|5 2|1|6 2|2|1 2|2|2 2|2|3 2|2|4 2|2|5 2|2|6 2|3|1 2|3|2 2|3|3 2|3|4 2|3|5 2|3|6

3 Zjawisko masowe

Sceny 3|1|1 3|1|2 3|1|3 3|1|4 3|1|5 3|2|0 3|2|1 3|2|2 3|2|3 3|2|4 3|2|5 3|3|1 3|3|2 3|3|3 3|3|4 3|4|0 3|4|1 3|4|2
3|4|3 3|4|4 3|4|5 3|5|1 3|5|2 3|5|3 3|5|4 3|6|1 3|6|2 3|6|3 3|7|1 3|7|2 3|7|3 3|7|4 3|7|5 3|7|6 3|7|7 3|8|1 3|8|2

4 Długa droga do uznania krzywd

Sceny 4|1|1 4|2|1 4|3|1 4|4|1 4|4|2 4|4|3 4|4|4 4|5|1 4|6|1 4|6|2 4|6|3 4|6|4 4|6|5 4|6|6 4|6|7 4|6|8

ODNOŚNIKI

► Publiczne wykluczenie myślących inaczej albo ludzi uchodzących za „małowartościowych rasowo” było jednym z najczęściej używanych przez narodowych socjalistów środków dla zademonstrowania swojej władzy. Przykłady podobnych wydarzeń jak w Chemnitz znajdziecie w scenach 1|2|2 i 1|4|1.

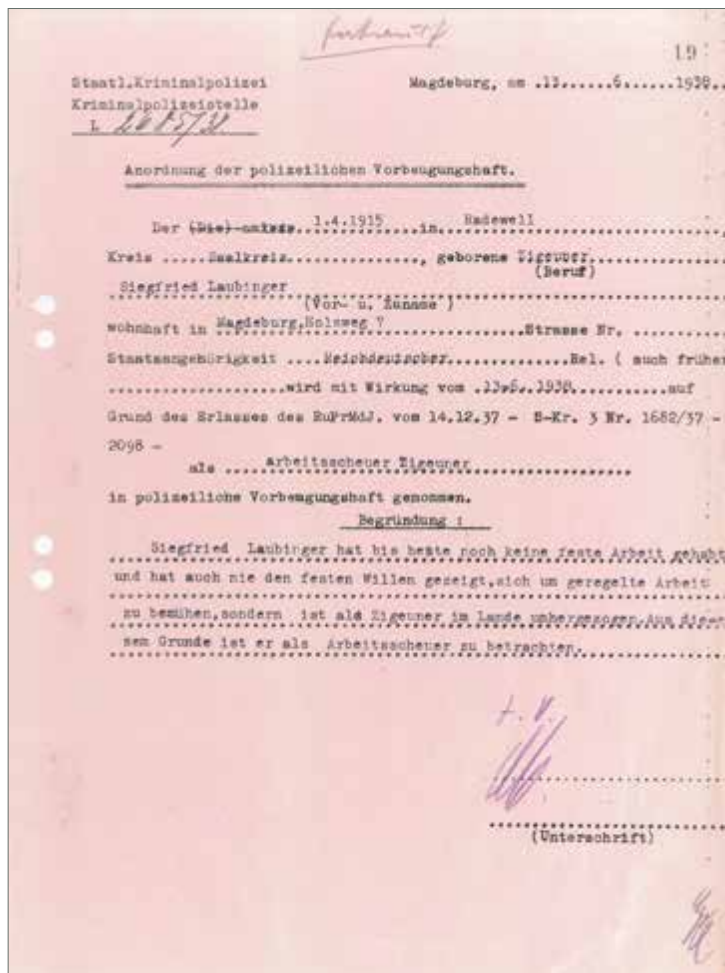
PYTANIA O PRZYCZYNY

► Poniżanie przeciwników politycznych odbywało się przede wszystkim publicznie. Zastanów się, jakie intencje polityczne i społeczne mogły wiązać z tym narodowi socjaliści.

PYTANIA O MOŻLIWOŚCI DZIAŁANIA

- Spójrzcie na wystawę, w jaki sposób przebiegały podobne zdarzenia w innych miastach (np. w scenie 1|2|2). Czy na fotografiach można rozpoznać wielu, czy raczej niewielu widzów? Jak oni się zachowują?
- Co mogli zrobić, żeby ten upokarzający spektakl trafił w próżnię? Co jest konieczne, aby zapobiegać takim publicznym przedstawieniom?
- Na tej fotografii widzicie również policjantów. Jak tłumaczycie sobie ich zachowanie?

SIEGFRIED LAUBINGER JAKO „LENIWY CYGAN” W OBOZIE KONCENTRACYJNYM

Zarządzenie o areszcie prewencyjnym przeciwko Siegfriedowi Laubingerowi,
13 czerwca 1938 r. Archiwum Krajowe Sachsen-Anhalt

Biografia

Siegfried Laubinger urodził się w roku 1915 w Radewell koło Halle. Był szóstym dzieckiem ewangelickiej rodziny romskiej zajmującej się handlem tekstyliami. Od połowy lat 30. w Rzeszy Niemieckiej były tworzone liczne obozy, do których kierowano Romów. Mieli być nadzorowani i izolowani od reszty społeczeństwa. W roku 1935 rodzina Laubinger przybyła do jednego z takich obozów w Magdeburgu. W ramach akcji „Arbeitsschau Reich” wielu mężczyzn z obozu zostało aresztowanych i zamkniętych w obozie koncentracyjnym Buchenwald. Między nimi znajdowali się również Siegfried i jego brat Wilhelm. W Buchenwaldzie musieli wykonywać ciężkie roboty przymusowe. Siegfrieda w następnych latach wysyłano do innych obozów. Od 1942 r. więziony był w obozie w Sachsenhausen, gdzie w marcu 1943 r. zmarł na gruźlicę płuc. Kilka tygodni wcześniej jego matka została deportowana do Auschwitz i tam zamordowana.

SKĄD POCHODZI ŹRÓDŁO?

Zarządzenie o areszcie prewencyjnym przeciwko Siegfriedowi Laubingerowi zostało złożone w jego aktach policji kryminalnej. Takie akta personalne dotyczące „Cyganów” policja kryminalna zakładała w całej Rzeszy. Mimo że Siegfried Laubinger jeszcze nigdy nie wszedł w konflikt z prawem, z punktu widzenia policji był podejrzany, ponieważ był Romem.

JAKIE HISTORIE MOŻNA POŁĄCZYĆ Z TYM DOKUMENTEM?

Hermine Laubinger, matka Siegfrieda i Wilhelma, napisała wiele podań do Urzędu Kryminalnego Rzeszy z prośbą o uwolnienie swoich synów. Załączała zaświadczenia od firm, które były gotowe zatrudnić jej synów. SS i Policja Kryminalna nie interesowały się tym, aby ich uwolnić jako *arbeitsscheu* (leni). Uważano, że powinni być nadal wyzyskiwani w obozach koncentracyjnych.

PUNKT WIDZENIA MATKI

(...) Proszę o rozpatrzenie, mojego podania o zwolnienie mojego syna Siegfrieda z obozu koncentracyjnego (...). Mój syn, który obecnie cztery i pół roku przebywa w obozie, znalazł się tam moim zdaniem tylko dlatego, że w młodości unikał pracy. Jak już mówiłam, mój syn był wówczas bardzo młody i trochę zdziaczył przez „wolne życie”, tak że było dla niego trudno włączyć się do regularnej pracy. Jednak przez długie więzienie i regularną pracę mam nadzieję, że teraz został przydatnym członkiem ludzkiej społeczności. Gdybym wiedziała, że mój syn dopuścił się przestępstwa kryminalnego, na pewno nie wstawiłabym się za nim. Ponieważ jednak nie ma on jeszcze żadnej kary (nawet godziny), mam nadzieję, że zostanie mu to zaliczone pozytywnie. Jeśli to nie jest dla Państwa wystarczające, zróbcie to ze względu na starą, biedną kobietę. Mam 67 lat i jestem chora na serce. Przez aresztowanie moich chłopców moje życie tak się pogorszyło, że można się liczyć z najgorszym. Miejcie litość i odeślijcie starej matce z powrotem jej dzieci. W nadziei, że moja prośba zostanie wysłuchana, pozostaję z szacunkiem Hermine Laubinger.

List Hermine Laubinger z dnia 28.10.1942 r. do Urzędu Kryminalnego Rzeszy w Berlinie.
Archiwum Krajowe Sachsen-Anhalt

WYSTAWA

1 Oswajanie

Sceny 1|1|1 1|1|2 1|1|3 1|2|1 1|2|2 1|2|3 1|2|4 1|3|1 1|4|1 1|4|2 1|4|3 1|4|4 1|5|1

2 Radykalizacja

Sceny 2|1|1 2|1|2 2|1|3 2|1|4 2|1|5 2|1|6 2|2|1 2|2|2 2|2|3 2|2|4 2|2|5 2|2|6 2|3|1 2|3|2 2|3|3 2|3|4 2|3|5 2|3|6

3 Zjawisko masowe

Sceny 3|1|1 3|1|2 3|1|3 3|1|4 3|1|5 3|2|0 3|2|1 3|2|2 3|2|3 3|2|4 3|2|5 3|3|1 3|3|2 3|3|3 3|3|4 3|4|0 3|4|1 3|4|2
3|4|3 3|4|4 3|4|5 3|5|1 3|5|2 3|5|3 3|5|4 3|6|1 3|6|2 3|6|3 3|7|1 3|7|2 3|7|3 3|7|4 3|7|5 3|7|6 3|7|7 3|8|1 3|8|2

4 Długa droga do uznania krzywd

Sceny 4|1|1 4|2|1 4|3|1 4|4|1 4|4|2 4|4|3 4|4|4 4|5|1 4|6|1 4|6|2 4|6|3 4|6|4 4|6|5 4|6|6 4|6|7 4|6|8

ODNOŚNIKI

- ▶ Informacje o „Aktion Arbeitsschau Reich” znajdziecie w scenie 1|4|4. Poza tym znajdują się tam kolejne dokumenty dotyczące Siegfrieda Laubingera: zaświadczenie o możliwości pracy, które Hermina Laubinger załączyła przy próbie uwolnienia swoich synów oraz odrzucenie dalszych podań.
- ▶ Hermina Laubinger została w 1943 r. deportowana do Auschwitz i tam zamordowana. W scenie 2|2|6 dowiedzie się więcej o deportacjach Romów i Sinti do Auschwitz.

PYTANIA O PRZYCZYNY

- ▶ Czym była „Aktion Arbeitsschau Reich”? Zbierzcie wszystkie informacje, które można odnaleźć w scenie 1|4|4: przeciwko komu była ona skierowana i jak przebiegała?
- ▶ Dlaczego SS i Policja Kryminalna nie wypuściły braci Laubinger, mimo że mieli perspektywę pracy?
- ▶ Sporządź listę prawdopodobnych powodów. Pomyśl przy tym o przyczynach gospodarczych i ideologicznych.

PYTANIA O MOŻLIWOŚCI DZIAŁANIA

- ▶ Hermina Laubinger napisała wiele podań do Urzędu Kryminalnego Rzeszy z prośbą, aby uwolniono jej synów. Jeden z tych listów jest wydrukowany pod hasłem „z punktu widzenia matki”. Pisz w nim, że jej syn był „zdziczały”, ma jednak nadzieję, że „teraz zostanie użytecznym członkiem ludzkiej społeczności”. Jak sądzicie, dlaczego jej argumenty są tak ściśle dopasowane do sposobu myślenia narodowych socjalistów? Zastanówcie się, w jakich okolicznościach Hermina Laubinger próbowała pomóc swoim synom: gdzie się znajdowała i jaki był jej dalszy los. Jak oceniacie te próby pomocy?

STJEPAN PIŠTIGNJAT**SERBSKI JENIEC WOJENNY W NORWEGII**

Serbscy robotnicy przymusowi z niemieckimi strażnikami. Saltdal Kulturrenhet (Norwegia)

Biografia

Urodzony w 1924 r. w Sarajewie Serb Stjepan Pištignjat został zatrzymany przez oddziały ustaszy z powodu wspierania partyzantów w marcu 1942 r. i torturowany w więzieniu. Początkowo skazano go na śmierć, później jednak ulaskawiono z powodu niepełnoletności i „dostarczono” do KZ Jasenovac na południe od Zagrzebia. Tam SS wybrała go do robót przymusowych i deportowała przez Wiedeń i Szczecin do Norwegii. Musiał pracować na kole podbiegunowym przy budowie dróg. Stjepana Pištignjata oswobodzili brytyjscy żołnierze w maju 1945 r. Po wojnie wrócił do Sarajewa, w sierpniu 1945 r. nadrobił maturę, po czym zaczął studiować filozofię i ekonomię. W 1948 r. ożenił się i pracował od 1951 r. do przejścia na emeryturę w służbie dyplomatycznej Jugosławii w Danii i Szwecji.

SKĄD POCHODZI TA FOTOFRAFIA?

Fotografia pochodzi z prywatnego albumu pracownika firmy budowlanej Hans Rölinger KG z Führt. Firma działała w Norwegii na zlecenie Organizacji Todta przy budowie dróg. Album znajduje się dzisiaj w norweskim archiwum.

JAKIE HISTORIE MOŻNA POŁĄCZYĆ Z TĄ FOTOGRAFIA?

Kolej i budowa dróg przez robotników przymusowych na południu Norwegii powinna wprawdzie ułatwić poruszenie się niemieckich wojsk, była jednak bez znaczenia dla przebiegu wojny. Mimo to SS bezlitośnie postępowało z robotnikami przymusowymi:

Nadzorowały nas grupy SS, które były bezlitosne. [...] Podzielono nas w nocy z 17 na 18 lipca 1942 r. Zapytali nas, kto nie czuje się zbyt dobrze, niedostatecznie zdrowy do pracy, ten powinien [...] otrzymać lepsze jedzenie i wypocząć. [...] Wielu się zgłosiło. Zgłosili się ci, którzy byli chorzy, a także ci, którzy nie byli i poszli za baraki. [...]. I wtedy, jeszcze w ciągu dnia, rozpoczęły się rozstrzelania. Niemcy wyjaśnili, że w obozie był tyfus. I w ten sposób ukryli, że tam mordowali. To było nie do uwierzenia i przy tym nie było (żadnego) tyfusu. W ten sposób między 17 a 18 lipca 1942 r. zamordowali dwustu, trzystu ludzi.

Wywiad ze Stjepanem Pištignjatem, 2005.
Archiwum Cyfrowe „Praca przymusowa 1939–1945”

Obóz robotników przymusowych w Beisfjord był oddalony tylko o 200 metrów od domów miejscowych Norwegów. Również praca Serbów miała miejsce na oczach wszystkich. Rozstrzelania zostały po zakończeniu wojny potwierdzone przez jedenastu Norwegów, którzy byli przesłuchiwani przez żołnierzy brytyjskich.

PIŠTIGNJAT O NORWEGACH

Norwegowie ciągle próbowali pomagać robotnikom przymusowym. Mieli na to ograniczone możliwości:

Przeprowadzający wywiad:

Czy kontakt z Norwegami był zabroniony?

Stjepan Pištignjat:

Tak, zabroniony. Zarówno dla nich, jak i dla nas. Mogliśmy tylko się do siebie uśmiechać, kiedy obok siebie przechodziliśmy, ponieważ oni wiedzieli, kim jesteśmy. A w nocy przychodzili i zostawiali nam paczki. Przynosili chleb z pieczoną rybą albo margarynę. Albo we flaszkach, małych flaszkach zostawiali olej. Wiedzieli, że to nam się przyda, ponieważ mieliśmy złe jedzenie.

Wywiad ze Stjepanem Pištignjatem, 2005.
Archiwum Cyfrowe „Praca przymusowa 1939–1945”

WYSTAWA

1 Oswajanie

Sceny 1|1|1 1|1|2 1|1|3 1|2|1 1|2|2 1|2|3 1|2|4 1|3|1 1|4|1 1|4|2 1|4|3 1|4|4 1|5|1

2 Radykalizacja

Sceny 2|1|1 2|1|2 2|1|3 2|1|4 2|1|5 2|1|6 2|2|1 2|2|2 2|2|3 2|2|4 2|2|5 2|2|6 2|3|1 2|3|2 2|3|3 2|3|4 2|3|5 2|3|6

3 Zjawisko masowe

Sceny 3|1|1 3|1|2 3|1|3 3|1|4 3|1|5 3|2|0 3|2|1 3|2|2 3|2|3 3|2|4 3|2|5 3|3|1 3|3|2 3|3|3 3|3|4 3|4|0 3|4|1 3|4|2
3|4|3 3|4|4 3|4|5 3|5|1 3|5|2 3|5|3 3|5|4 3|6|1 3|6|2 3|6|3 3|7|1 3|7|2 3|7|3 3|7|4 3|7|5 3|7|6 3|7|7 3|8|1 3|8|2

4 Długa droga do uznania krzywd

Sceny 4|1|1 4|2|1 4|3|1 4|4|1 4|4|2 4|4|3 4|4|4 4|5|1 4|6|1 4|6|2 4|6|3 4|6|4 4|6|5 4|6|6 4|6|7 4|6|8

ODNOŚNIKI

- ▶ Dalsze informacje o pracy przymusowej Serbów w Norwegii znajdziecie w **scenie 2|1|5**. Fotografie przedstawiają warunki pobytu i zwykły dzień pracy. Widzicie tam także kopię albumu, z którego pochodzi fotografia.
- ▶ W witrynie przy **scenie 2|2|2** pokazane zostały obrazy malarza Arnolda Daghaniego. W tekście znajduje się wskazówka, kto pomógł mu w ucieczce.
- ▶ W **scenie 2|2|5** na pulpice leży list więźnia obozu koncentracyjnego Güntera Kastana do rodziców – tutaj również znajduje się informacja, kto wysłał mu listy.

PIŠTIGNJAT O NIEMIECKICH KOMENDANTACH
OBOZU

Pištignjat został ranny w wypadku przy pracy:

Major Doll. Własnoręcznie wykończył nie wiem ilu więźniów. Znam z tego obozu pięciu, sześciu i w innych obozach nie wiem, ilu zabił. Byłem pewien, że powie: „Wrzucicie go do dołu, dajcie kulkę i gotowe!”. Ale on powiedział: „Może można to...” i zawałał doktora. [...] Doktor przyszedł, a Doll zapytał: „Czy można wyleczyć tą nogę?”. A doktor to zbadał. Jeśli nie byłoby to możliwe, mimo wszystko powiedziałby, że jest to możliwe, ponieważ jeśli powiedziałby „nie”, natychmiast by mnie zabił. A on powiedział: „Da się”. Doll powiedział: „Zanieś go do baraku i zatroszcz się, żeby coś zrobili”. To był pierwszy raz, kiedy tak zrobił. [...] Później dopytywaliśmy się jednego podoficera, Czecha, również SS-mana, który był w w armii niemieckiej, i zapytaliśmy go: „Co się stało, że on

tak postąpił?” Powiedział: „Jego syn jest więziony w Afryce, był w wojsku w Afryce”, powiedział również „on jest w twoim wieku”. I powiedział: „z pewnością zrobił to dlatego, że widział w tym związek, że jeśli ochroni Twoje życie, również jego syn przeżyje”.

Wywiad ze Stjepanem Pištignjatem, 2005.
Archiwum Cyfrowe „Praca przymusowa 1939–1945”

PYTANIA O PRZYCZYNY

- ▶ Robotnikom przymusowym ciężko było ocenić, komu mogą zaufać, a kto przyniesie niebezpieczeństwo. Stjepan Pištignjat opowiada, w jaki sposób Norwegowie wspierali serbskich jeńców wojennych. W odnośnikach znajdziecie dwa inne przypadki, w których miejscowa ludność na terenach okupowanych pomagała robotnikom przymusowym. Dlaczego waszym zdaniem pomoc dla robotników przymusowych na terenach okupowanych była większa niż w Rzeszy? Co mogło się dzięki temu zmienić w sytuacji robotników przymusowych?
- ▶ Zwykle bardzo skrupulatny komendant obozu major Doll pozwala opatrzeć chorą nogę Stjepana Pištignjata. Dlaczego serbski jeńiec wojenny tak bardzo dziwi się tej decyzji – czego oczekiwał? Co zdaniem Pištignjata jest powodem zachowania majora Dolla? Jak oceniacie zachowanie komendanta obozu?

PYTANIA DO MOŻLIWOŚCI DZIAŁANIA

- ▶ Zastanów się, kto w warunkach panujących w Norwegii mógł zrobić coś dla robotników przymusowych. Jak różne możliwości mieli pracownicy firmy, SS-mani i społeczeństwo norweskie?

ARNOLD DAGHANI**ŻYDOWSKI MALARZ W OBOZIE PRACY
PRZYMUSOWEJ**

W obozie, powstały w 1943 r. w obozie pracy przymusowej Mihailowka.
The Arnold Daghani Trust

Biografia

Arnold Daghani i jego żona Anișoara pochodzą z Bukowiny. Latem 1942 r. zostali wraz z innymi Żydami z Rumunii wydani sojusznikiem Niemcom. Grupa ta została przetransportowana do obozu pracy przymusowej dla Żydów „Durchgangstraße IV” na terenie okupowanej Ukrainy. W zamian za żywność Daghani malował portrety nadzorców i pracowników niemieckiej firmy Dohrmann, w której był przymusowo zatrudniony. W 1943 r. udało im się uciec, kiedy w ogrodzie na terenie głównej siedziby firmy budowlanej układano mozaikę orła Rzeszy. Ukraiński szewc dowiódł ich do granicy rumuńskiej. Przeżyli w Rumunii wojnę. W 1958 r. małżeństwo Daghani opuściło komunistyczną Rumunię. Żyli w Izraelu, Szwajcarii, we Francji, we Włoszech i w Wielkiej Brytanii. Daghani nadal zajmował się w swojej sztuce tematyką z czasu w obozie pracy przymusowej. Jako artysta nigdy nie odniósł sukcesu. Umarł w 1985 r. kilka miesięcy po swojej żonie.

SKĄD POCHODZI TEN OBRAZ?

Arnold Daghani namalował ten obraz w obozie pracy przymusowej Mihailowka. Zapakował swoje przybory rysunkowe podczas deportacji z Cernăuți na polecenie rumuńskiej policji, która zabrała jego i jego żonę. Podczas ucieczki do Rumunii nosił przy sobie swoje obrazy w blaszanej puszcze.

Część swoich obrazów sprzedał w 1960 r. izraelskiemu Miejscu Pamięci o Holokauście Yad Vashem. Ten obraz zachował. Po wojnie przygotował folię, na której po przyłożeniu do obrazu można odczytać nazwiska przedstawionych na nim ludzi. Znajduje się ona w zbiorach (w formie spadku) w bibliotece University of Brighton i jest pod opieką administracyjną Arnold Daghani Trust.

**JAKIE HISTORIE MOŻNA POŁĄCZYĆ Z TYM
OBRAZEM?**

Obraz pokazuje, w jakich warunkach musieli żyć ludzie w obozie pracy przymusowej w Mihailowce. Mimo to próbowali prowadzić normalne życie. Koje w łóżkach piętrowych Daghani nazywał klatkami: dwie lub trzy osoby musiały dzielić się taką klatką.

Kobieta na górze po lewej to Anișoara Daghani. Na koi poniżej przedstawione jest małżeństwo Ebnerów z synem. Kobieta, która na dolnej koi pisze list, nazywa się Steiner. Po prawej stronie na górnej tylnej klatce widać Klarę Schärf, obok dr Kiermayer, mężczyzna z siwą brodą. Poniżej po prawej w kącie siedzi pani Freyer. W centralnym punkcie obrazka pan Sporn goli ukraińskiego wartownika. Pomaga mu przy tym Bertha Landmann. Z wyjątkiem Anișoary Daghani i Sporna, którym udało się uciec, wszyscy widoczni na tym obrazku zostali w grudniu 1943 r. rozstrzelani.

NOTAKI ARNOLDA DAGHANIEGO

Po udanej ucieczce Arnold Daghani spisał wspomnienia w formie dziennika. Zawarł w nim również następujące myśli:

Sobota, 17 lipca 1943 r.

[...] Zastanawiałem się, co ludzie, którym pokażę w domu te obrazki, będą mogli o nich powiedzieć. Czy będą dokładnie tak, albo podobnie reagować jak inni ludzie w obozie? [...] Dla Selmy moje obrazki wyglądają tak „łagodnie”, ponieważ jej zdaniem nie pokazują wystarczająco okrucieństwa. Chciałem przy tym pokazać tylko życie w obozie. Czy mi się to udało? Bóg jeden wie. Czułem te obrazki w mojej teczce, blaszana puszka uwierała.

The Arnold Daghani Trust

WYSTAWA

1 Oswajanie

Sceny 1|1|1 1|1|2 1|1|3 1|2|1 1|2|2 1|2|3 1|2|4 1|3|1 1|4|1 1|4|2 1|4|3 1|4|4 1|5|1

2 Radykalizacja

Sceny 2|1|1 2|1|2 2|1|3 2|1|4 2|1|5 2|1|6 2|2|1 2|2|2 2|2|3 2|2|4 2|2|5 2|2|6 2|3|1 2|3|2 2|3|3 2|3|4 2|3|5 2|3|6

3 Zjawisko masowe

Sceny 3|1|1 3|1|2 3|1|3 3|1|4 3|1|5 3|2|0 3|2|1 3|2|2 3|2|3 3|2|4 3|2|5 3|3|1 3|3|2 3|3|3 3|3|4 3|4|0 3|4|1 3|4|2
3|4|3 3|4|4 3|4|5 3|5|1 3|5|2 3|5|3 3|5|4 3|6|1 3|6|2 3|6|3 3|7|1 3|7|2 3|7|3 3|7|4 3|7|5 3|7|6 3|7|7 3|8|1 3|8|2

4 Długa droga do uznania krzywd

Sceny 4|1|1 4|2|1 4|3|1 4|4|1 4|4|2 4|4|3 4|4|4 4|5|1 4|6|1 4|6|2 4|6|3 4|6|4 4|6|5 4|6|6 4|6|7 4|6|8

ODNOŚNIKI

- ▶ Do sceny 2|2|2 należy witryna, w której pokazane zostały cztery obrazki Arnolda Daghaniego. Poza tym możecie tu wysłuchać dalszych fragmentów wspomnień, które mają coś wspólnego z obrazkami.
- ▶ Durchgangstraße IV (droga tranzytowa IV), przy której Daghani musiał wykonywać pracę przymusową na terenach okupowanej Ukrainy, zaczynała się dalej na zachodzie: w Dystrykcie Galicja w okupowanej Polsce. Na pulpicie w scenie 2|2|2 chodzi o roboty przymusowe przy Durchgangstraße IV w okupowanej Polsce. Zostali tam przedstawieni dwaj Niemcy, których zachowanie bardzo się różniło.

PYTANIA O PRZYCZYNY

- ▶ W witrynie 2|2|2 znajdziecie obok obrazka zatytułowanego *W obozie* trzy dalsze obrazki Arnolda Daghaniego. Wybierzcie jeden z nich i opiszcie go dokładnie. Pozyskajcie ze stacji odsłuchowej dalsze informacje na ten temat. Czego dowiedzieliście się o sytuacji żydowskich robotników przymusowych?
- ▶ Daghani zastanawiał się, co inni ludzie będą myśleli o jego obrazkach. Jakie jest wasze zdanie na ten temat? Czy powinien ukazać więcej okrucieństwa, jak krótko przed śmiercią postulowała młoda poetka Selma Meerbaum-Eisinger?

- ▶ Przez całe swoje życie Daghani zajmował się w swoich dziełach wydarzeniami w obozie pracy przymusowej. Próbował ustalić możliwie wszystko na temat losu tych, którym nie udało się uciec. Ciągłe układał listy rozstrzelanych. Jak myślicie, dlaczego wspomnienie o zmarłych było dla Daghaniego tak ważne?
- ▶ Na pulpicie sceny 2|2|2 znajduje się stacja odsłuchowa z dwoma wspomnieniami o obozie pracy przymusowej w Kurowicach. Ten obóz znajdował się również przy Durchgangstraße IV. Spróbujcie za pomocą tych relacji opisać sytuację żydowskich robotników przymusowych.

PYTANIA O MOŻLIWOŚCI DZIAŁANIA

- ▶ W scenie 2|2|2 zostali przedstawieni dwaj różni Niemcy, obaj pracowali w administracji cywilnej w Dystrykcie Galicja: Fritz Katzmann i Eberhard Helmrich. Podsumujcie, co tych dwóch mężczyzn zrobiło i jak wykorzystali swoje możliwości działania. Wyobraźcie sobie, że macie możliwość przeprowadzenia z nimi wywiadu: jakie zadalibyście im pytania, aby ustalić, dlaczego zachowywali się tak, a nie inaczej?

CHARLES BAYARD**ZOBOWIĄZANY DO PRACY W PARYŻU I WYSŁANY
DO BERLINA**

Legitymacja pracownicza Charlesa Bayarda z Knorr – Bremse. Le Memorial de Caen

Biografia

Charles Bayard urodził się w 1920 r. w Paryżu. Jego ojciec był brygadystą w firmie Compagne generale des omnibus. W wieku 17 lat Charles Bayard rozpoczął tam przyuczenie do zawodu tokarza. Dodatkowo uczęszczał na kursy wieczorowe, aby kształcić się dalej jako kreślarz. W grudniu 1942 roku został zobowiązany do pracy przymusowej w firmie zbrojeniowej Knorr – Bremse w Berlinie. Musiał tam wykonywać konstrukcyjne rysunki techniczne dla silników, bloków hamulcowych itp. Zakwaterowany był razem z robotnikami przymusowymi z Czech, Holandii i Polski w obozie w Berlinie – Hohenschönhausen. Po wyzwoleniu przez armię radziecką przedostał się na piechotę i na rowerze do Zörbig koło Halle. Stamtąd Amerykanie zabrali jego i innych Francuzów pociągami do Paryża. Po przyjeździe nadal pracował u swojego byłego pracodawcy jako kreślarz.

SKĄD POCHODZI TO ŹRÓDŁO?

Legitymacja pracownicza Charlesa Bayarda została wydana przez firmę Knorr – Bremse prawdopodobnie w grudniu 1942 r., bezpośrednio po jego przyjeździe do Berlina.

W roku 1995 pan Bayard przekazał legitymację oraz inne dokumenty z okresu pracy przymusowej do Memorial de Caen – francuskiego Muzeum II Wojny Światowej. Spisał także wspomnienia, w których ukazuje, jak doszło do jego wyjazdu do Berlina i co tam przeżył.

**JAKIE HISTORIE MOŻNA POWIĄZAĆ Z TYM
DOKUMENTEM?**

Charles Bayard przyjechał do Berlina do firmy Knorr – Bremse w grudniu 1942 r. w wieku 22 lat. Jego paryski pracodawca umieścił go na liście tych, którzy mieli zostać wysłani jako robotnicy do Niemiec, ponieważ był kawalerem. Bezskutecznie próbował otrzymać od swojego lekarza zwolnienie lekarskie, aby móc pozostać w ojczyźnie. Nie pomogło również to, że wzbraniał się przed podpisaniem umowy, którą przedstawił mu jego szef, jako przedstawiciel niemieckiej administracji okupacyjnej. Trzeciego grudnia musiał wsiąść na paryskim Gare d'Est do pociągu do Niemiec.

CHARLES BAYARD OPOWIADA

W sierpniu 1942 r. zostałem bardzo głośno zbesztany przez młodą kobietę, która – kierując się w stronę innych pasażerów – zarzucała mi, że „jeszcze tu jestem”, że „jestem młody”, że jeszcze nie wyjechałem, aby „uwolnić więźniów”. Moje odpowiedzi nie docierały do niej i tak byłem zmuszony w celu rozładowania atmosfery w przedziale wsiąść na następnej stacji. [...] Nie miałem żadnych znajomych na wsi, żadnych krewnych na prowincji, do których mógłbym uciec. Błagałem naszego lekarza rodzinnego i prosiłem go o wsparcie, jednak ponieważ mój stan zdrowia był doskonały, obawiał się on kary. [...] Powołanie zostało mi oficjalnie zakomunikowane wieczorem 30 listopada 1942 r. już na 3 grudnia o 7.30 na Gare d'Est. W końcu poszedłem tam. Niechętnie.

Wspomnienia Charles'a Bayarda. Le Memorial de Caen

WYSTAWA

1 Oswajanie

Sceny 1|1|1 1|1|2 1|1|3 1|2|1 1|2|2 1|2|3 1|2|4 1|3|1 1|4|1 1|4|2 1|4|3 1|4|4 1|5|1

2 Radykalizacja

Sceny 2|1|1 2|1|2 2|1|3 2|1|4 2|1|5 2|1|6 2|2|1 2|2|2 2|2|3 2|2|4 2|2|5 2|2|6 2|3|1 2|3|2 2|3|3 2|3|4 2|3|5 2|3|6

3 Zjawisko masowe

Sceny 3|1|1 3|1|2 3|1|3 3|1|4 3|1|5 3|2|0 3|2|1 3|2|2 3|2|3 3|2|4 3|2|5 3|3|1 3|3|2 3|3|3 3|3|4 3|4|0 3|4|1 3|4|2
3|4|3 3|4|4 3|4|5 3|5|1 3|5|2 3|5|3 3|5|4 3|6|1 3|6|2 3|6|3 3|7|1 3|7|2 3|7|3 3|7|4 3|7|5 3|7|6 3|7|7 3|8|1 3|8|2

4 Długa droga do uznania krzywd

Sceny 4|1|1 4|2|1 4|3|1 4|4|1 4|4|2 4|4|3 4|4|4 4|5|1 4|6|1 4|6|2 4|6|3 4|6|4 4|6|5 4|6|6 4|6|7 4|6|8

ODNOŚNIKI

- ▶ W **scenie 2|3|1** znajdziecie dowód zatrudnienia Charlesa Bayarda, umowę z Knorr-Bremse, której nie podpisał, i pismo, w którym Knorr-Bremse potwierdziło w 1943 r., że nie może wrócić do Francji, również na urlop. Było to złamanie obietnicy, że po roku pracy będzie mógł wrócić do ojczyzny.
- ▶ Na pulpicie **sceny 2|3|4** zostały ukazane na monitorze ulotki, w których wzywano w różnych okupowanych krajach do oporu przeciwko niemieckiej propagandzie i rekrutacji.

PYTANIA O PRZYCZYNY

- ▶ Charles Bayard nie chciał wyjechać z domu, nie chciał pracować dla Niemców, którzy okupowali jego ojczyznę – mimo to poszedł 3 grudnia 1942 r. na dworzec. Jakie mogły być tego powody? Zróbcie listę „za i przeciw” – czy Charles Bayard powinien pójść na dworzec?
- ▶ Bayard opowiadał o Francuzach w swoim obozie, którzy rzeczywiście dobrowolnie się zameldowali: niektórzy poszli, skłonieni niemiecką propagandą o uwolnieniu francuskich jeńców wojennych – w rzeczywistości jeńcy wojenni zostali tylko urlopowani i w każdej chwili mogli być zobowiązani do wyjazdu do Rzeszy.
- ▶ Jakie inne powody mogły skłonić kogoś do dobrowolnego zameldowania?

PYTANIA O MOŻLIWOŚCI DZIAŁANIA

- ▶ Kobieta w wagonie metra zarzucała Charlesowi Bayardowi, że jeszcze nie wyjechał, aby uwolnić więźniów. Miała na myśli akcję propagandową Relève (Zamiana). Zdobądźcie ze **sceny 2|3|1** informacje o Relève. Charles Bayard opowiada o zarzutach kobiety w wagonie metra. Co mogli zrobić inni pasażerowie, aby zmienić tę sytuację?
- ▶ We wszystkich okupowanych krajach występował opór przeciwko propagandzie niemieckiej z naborem siły roboczej. Zbierzcie informacje ze **sceny 2|3|4** o różnych akcjach ruchu oporu. Zastanówcie się, kto mógł pomóc Charlesowi Bayardowi i w jaki sposób.

STANISŁAW MASNY DEPORTOWANY Z WARSZAWY DO BREMY

Łapanka w Warszawie. Archiwum Akt Nowych, Warszawa

Biografia

Stanisław Masny urodził się w Czaplinie koło Warszawy. Ponieważ po wkroczeniu Niemców do Polski zamknięto wszystkie szkoły wyższe, uczęszczał do szkoły zawodowej i dodatkowo brał udział w zajęciach, które organizował polski ruch oporu. W maju 1944 r. Stanisław Masny został aresztowany podczas łapanki w Warszawie i zabrany do Bremen-Farge. Tam musiał wykonywać roboty przymusowe jako pomoc palacza przy budowie bunkra dla łodzi podwodnych. Prowadził w Bremie dziennik, w którym opisywał ciężką pracę, ciągły głód i tęsknotę za swoją przyjaciółką i za rodziną. W sierpniu 1944 r. został zamknięty na trzy tygodnie w obozie karnym, ponieważ przez pięć dni nie pojawił się w pracy. W październiku 1945 r. Stanisław Masny mógł wrócić do Polski. Nadrobił maturę, studiował i został dyplomowanym inżynierem. Dzisiaj żyje jako emeryt w Warszawie.

SKĄD POCHODZI TA FOTOGRAFIA?

Na zdjęciu widoczna jest łapanka w warszawskim Śródmieściu, które po bombardowaniu jesienią 1939 r. było już mocno zniszczone. Fotografia pochodzi z Archiwum Akt Nowych w Warszawie. Nie jest datowana, fotograf nieznany.

JAKIE HISTORIE MOŻNA POWIĄZAĆ Z TĄ FOTOGRAFIĄ?

Nie da się ustalić, kto na fotografii musi okazać swoje dokumenty. Stanisław Masny opowiadał, w jaki sposób on jako 16-letni chłopiec został aresztowany podczas łapanki w Warszawie:

Pech chciał, że w ten tragiczny dla mnie piątek, 19 maja 1944 r., [...] pojechałem do parku Paderewskiego, aby odpocząć trochę od codziennego tumultu. Usiadłem wygodnie na schowanej za krzakami ławce. [...] Po zaledwie kilku minutach usłyszałem strzały i wrzaski w języku niemieckim. Szybko została odkryta moja kryjówka w krzakach i z kopniakami i uderzeniami kolby pognano mnie do bramy po stronie ronda Waszyngtona. Tam żandarmi podzielili ludzi. Pomiędzy spędzonymi zobaczyłem kolegę ze szkoły zawodowej. Mieliśmy takie same dokumenty: Kennkarty, zaświadczenia szkolne i zaświadczenia, że odbywamy praktykę zawodową w niemieckiej fabryce Brunwerke. Umówiliśmy się, że w przypadku, kiedy jeden z nas zostanie puszczony wolno, ten poinformuje rodziców drugiego. I tak się stało. Jego wystali do grupy, która została puszczona wolno, a mnie załadowano wraz z innymi zatrzymanymi do ciężarówki i zabrano na ulicę Skaryszewską.

Wspomnienia Stanisława Masny, Fundacja „Polsko-Niemieckie Pojednanie”, Warszawa

PERSPEKTYWA NIEMIECKIEGO OKUPANTA I

Kilka miesięcy przed łapanką, w której został zatrzymany Stanisław Masny, spotkali się na konferencji przedstawiciele niemieckiej administracji okupacyjnej (Gubernatora, Urzędu Pracy, Policji i SS). Chodziło o to, jak wiele osób z Dystryktu Warszawskiego powinno zostać wysłanych do pracy w Rzeszy:

W dniu 18.1.44 r. u Gubernatora Generalnego odbyła się konferencja na temat środków policyjnych odnośnie do ewidencji pracowników miasta Warszawy. [...] Pan Gubernator rozważał rozpoczęcie w Dystrykcie Warszawskim zadania wysłania do Rzeszy w roku 1944 w sumie 27 000 nowej siły roboczej, z czego z miasta Warszawy wkład wynosił 6100. [...]

Archiwum Państwowe m.st. Warszawy

WYSTAWA

1 Oswajanie

Sceny 1|1|1 1|1|2 1|1|3 1|2|1 1|2|2 1|2|3 1|2|4 1|3|1 1|4|1 1|4|2 1|4|3 1|4|4 1|5|1

2 Radykalizacja

Sceny 2|1|1 2|1|2 2|1|3 2|1|4 2|1|5 2|1|6 2|2|1 2|2|2 2|2|3 2|2|4 2|2|5 2|2|6 2|3|1 2|3|2 2|3|3 2|3|4 2|3|5 2|3|6

3 Zjawisko masowe

Sceny 3|1|1 3|1|2 3|1|3 3|1|4 3|1|5 3|2|0 3|2|1 3|2|2 3|2|3 3|2|4 3|2|5 3|3|1 3|3|2 3|3|3 3|3|4 3|4|0 3|4|1 3|4|2
3|4|3 3|4|4 3|4|5 3|5|1 3|5|2 3|5|3 3|5|4 3|6|1 3|6|2 3|6|3 3|7|1 3|7|2 3|7|3 3|7|4 3|7|5 3|7|6 3|7|7 3|8|1 3|8|2

4 Długa droga do uznania krzywd

Sceny 4|1|1 4|2|1 4|3|1 4|4|1 4|4|2 4|4|3 4|4|4 4|5|1 4|6|1 4|6|2 4|6|3 4|6|4 4|6|5 4|6|6 4|6|7 4|6|8

ODNOŚNIKI

- ▶ W **scenie 2|3|2** znajdziecie również fotografie warszawskiego obozu przejściowego przy ulicy Skaryszewskiej i dalsze dokumenty dotyczące łapanek w Warszawie. Znajduje się tu również stacja odsłuchowa z relacją Stanisława Masnego.
- ▶ Szara skrzynka **2|3|3** informuje o centralnym prowadzeniu rekrutacji siły roboczej przez Generalnego Pełnomocnika do spraw zatrudnienia Fritza Sauckela.

PERSPEKTYWA NIEMIECKIEGO OKUPANTA II

W protokole konferencji z 18 stycznia 1944 r. napisano:

Rozważano gruntownie z reprezentantem policji, w jaki sposób równocześnie przy akcjach policyjnych można wesprzeć rejestrację pracowników bez akcji łapania ludzi. Porucznik Rodewald zakomunikował, że codziennie 600–800 osób było kontrolowanych przez policję. Ustalono przy tym, że w najwyżej około 10 mężczyzn nie miało żadnej pracy. Ten środek powinien zostać zastosowany w zwiększonym zakresie, tak żeby policja odstawiła miesięcznie około 500 osób. Legitymacje uczniowskie uczniów powyżej 17 lat nie powinny być już uznawane. Gubernator żąda następnie, aby pierwszego i szesnastego dnia każdego miesiąca przedstawić mu raport z danymi liczbowymi.

Archiwum Państwowe m.st. Warszawy

PYTANIA O PRZYCZYNY

- ▶ Podsumujcie, jak członkowie niemieckiej administracji pracy i administracji cywilnej odnosili się do łapanek. Dlaczego zarządzano łapanek? Zobaczcie plakat warszawskiej administracji pracy z 1940 r. w **scenie 2|3|2** i szarą skrzynkę **2|3|3**.
- ▶ Czy możecie sobie wyobrazić, dlaczego legitymacja uczniowska Stanisława Masnego nie została zaakceptowana, mimo że miał dopiero 16 lat?

PYTANIA O MOŻLIWOŚCI DZIAŁANIA

- ▶ Stanisław Masny wspomina o umowie, którą zawarł podczas łapanek z kolegą szkolnym. Dlaczego było tak ważne, aby nawiązać kontakt z rodziną? W stacji odsłuchowej w **scenie 2|3|2** Stanisław opowiada również o warszawskich obozach przejściowych przy ulicy Skaryszewskiej. W jaki sposób warszawiacy próbowali pomóc tym, którzy zostali zamknięci w obozie przejściowym?
- ▶ Przeciwko niemieckiej administracji pracy działał również gwałtowny ruch oporu. Przypatrzcie się **scenie 2|3|4** na pulpicie: jakie działania podejmowały organizacje ruchu oporu? Przedstawcie jeden przypadek. Co o tym sądzicie?

ANTONI BRYLIŃSKI**Z PRACY PRZYMUSOWEJ W ROLNICTWIE DO OBOZU
KONCENTRACYJNEGO**

Polscy robotnicy przymusowi Bogusław Szafryna, Antoni Bryliński i Zygmunt Czarnecki (z przodu od lewej do prawej) i Jan Banach (z tyłu po lewej stronie) razem z Niemcem Arthurem Schindlerem (na traktorze) i brygadziwą Kryszanowskim (z tyłu po prawej stronie) przy pracach w rolnictwie w Brandenburgii, 1940 r.

Autor fotografii: Jan Bąk; prywatne zbiory Antoniego Brylińskiego, Poznań

Biografia

Antoni Bryliński urodził się 15 kwietnia 1918 r. w Wągrowcu koło Poznania. Wraz z dziewięcioma innymi Polakami został w 1940 r. deportowany na roboty przymusowe do Rzeszy. Trafił do majątku rolnego rodziny von Stoltenburg w Rehfelde. Robotnicy przymusowi nie mieli żadnego kontaktu z właścicielami. Do 1940 r. Niemiec Kryszanowski pracował jako brygadziwa, według Antoniego Brylińskiego „dobry mistrz”. Zastąpił go brygadziwa Wolf – „absolutny sadysta”. Wolf podchodził do robotników przymusowych zawsze z kijem w rękę, rewolwerem w kieszeni i jednym, albo dwoma psami po każdej stronie. W 1944 r. Antoniego Brylińskiego aresztowano wraz z Zygmuntem Czarneckim. Zarzucano im nielegalne słuchanie radia. Obaj zostali przekazani do obozu koncentracyjnego Dachau, gdzie Zygmunt Czarnecki zmarł. Antoni Bryliński wrócił w 1945 r. do Polski.

SKĄD POCHODZI TA FOTOGRAFIA?

Jan Bąk, robotnik przymusowy przydzielony wraz z Antonim Brylińskim do Rehfelde, miał aparat fotograficzny, mimo że ich posiadania zabraniano Polakom.

Antoni Bryliński zachował więcej fotografii pamiątkowych z czasów Rehfelde i oddał do dyspozycji na wystawę.

**JAKIE HISTORIE MOŻNA POŁĄCZYĆ Z TYMI
FOTOGRAFIAMI?**

W większych majątkach musieli pracować wspólnie robotnicy różnych narodowości. Do Rehfelde przydzielono oprócz Polaków również obywateli i obywatelki radzieckie. Pracowali tam jednak także Niemcy. Z Arthurem Schindlerem (na traktorze) miały miejsce również kontakty poza czasem pracy, chociaż od marca 1940 r. zabraniały ich tak zwane „dekrety polskie”. U niego Polacy słuchali również zakazanych programów radiowych. Przez to „wykroczenie” zarówno Arthur Schindler oraz Antoni Bryliński i Zygmunt Czarnecki zostali aresztowani przez Gestapo. Obaj Polacy zostali skierowani do obozu koncentracyjnego Dachau.

INNA PERSPEKTYWA

Mimo że za kontakty z robotnikami przymusowymi również Niemcy mogli być ukarani, niektórzy z nich zachowywali się przyjaźnie wobec obcokrajowców. O tym Antoni Bryliński:

Teraz kilka słów o niektórych Niemcach z Rehfelde, którzy byli naszymi przyjaciółmi. To była rodzina Kaufmannów. Kurt Kaufmann pracował w naszym gospodarstwie jako woźnica, a jego żona jako pracownica sezonowa. Mieli siedmioro dzieci w wieku od kilku miesięcy do 16 lat. Nie żyli w zbytku. Mimo to dzielili się z nami chlebem. To wzbudzało oburzenie wielu Niemców. Na takie zarzuty odpowiadali tylko: „Dajemy im z naszego, nie z waszego”.

Antoni Bryliński, Rehfelde, w: *Z literą „P”*, Poznań 1976, s. 68–78

WYSTAWA

1 Oswajanie

Sceny	1 1 1	1 1 2	1 1 3	1 2 1	1 2 2	1 2 3	1 2 4	1 3 1	1 4 1	1 4 2	1 4 3	1 4 4	1 5 1
-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------

2 Radykalizacja

Sceny	2 1 1	2 1 2	2 1 3	2 1 4	2 1 5	2 1 6	2 2 1	2 2 2	2 2 3	2 2 4	2 2 5	2 2 6	2 3 1	2 3 2	2 3 3	2 3 4	2 3 5	2 3 6
-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------

3 Zjawisko masowe

Sceny	3 1 1	3 1 2	3 1 3	3 1 4	3 1 5	3 2 0	3 2 1	3 2 2	3 2 3	3 2 4	3 2 5	3 3 1	3 3 2	3 3 3	3 3 4	3 4 0	3 4 1	3 4 2	
	3 4 3	3 4 4	3 4 5	3 5 1	3 5 2	3 5 3	3 5 4	3 6 1	3 6 2	3 6 3	3 7 1	3 7 2	3 7 3	3 7 4	3 7 5	3 7 6	3 7 7	3 8 1	3 8 2

4 Długa droga do uznania krzywd

Sceny	4 1 1	4 2 1	4 3 1	4 4 1	4 4 2	4 4 3	4 4 4	4 5 1	4 6 1	4 6 2	4 6 3	4 6 4	4 6 5	4 6 6	4 6 7	4 6 8
-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------

ODNOŚNIKI

- ▶ W **scenie 3|2|2** znajdziecie dalsze fotografie ze zbioru Antoniego Brylińskiego. W stacji odsłuchowej znajdują się jego wspomnienia z robót przymusowych.
- ▶ W **scenie 3|2|4** zostały opisane różne okoliczności powstania prywatnych fotografii pamiątkowych.
- ▶ W części 3|2 3|3 i 3|4 możecie zobaczyć kolejne fotografie pamiątkowe innych robotników przymusowych.
- ▶ W **scenie 3|7|6** są przedstawione warunki pracy więźniów obozów koncentracyjnych na przykładzie obozu koncentracyjnego Mittelbau-Dora.

FOTOGRAFIE PRYWATNE

Najwięcej opublikowanych fotografii zagranicznych robotników przymusowych zostało wykonanych przez Niemców. Z reguły są to zdjęcia propagandowe, które z inicjatywy władz narodowo-socjalistycznych zostały wykonane zagranicznym robotnikom przymusowym. Podczas wypłaty odszkodowań w latach 90. wielu byłych robotników przymusowych przedstawiło jako dowód swojej pracy przymusowej własne fotografie. Na pierwszy rzut oka sprawiają one mylące wrażenie, pominięte są takie ważne aspekty jak przemoc, terror albo głód, ponieważ posiadanie zdjęć ukazujących tego rodzaju sceny było niebezpieczne. Prywatne fotografie odzwierciedlają życzenie wielu robotników przymusowych, aby w rasistowskim i nieprzychylnym otoczeniu utrzymać – przynajmniej w jakimś stopniu – ludzką godność.

PYTANIA O PRZYCZYNY

- ▶ Polscy i radzieccy robotnicy przymusowi byli wyjęci spod prawa z powodu rasistowskich rozporządzeń. Za nieznaczne wykroczenia groziły im drakońskie kary. Dowiedzcie się z części 3|1 o związanych z tym ograniczeniach dla robotników przymusowych.
- ▶ Wschodnioeuropejskim robotnikom przymusowym nie wolno było posiadać aparatu fotograficznego. Znajdźcie w **scenie 3|2|4** informacje o tym, jakie sposoby wykorzystali, aby się sфотографować.
- ▶ Wyszukajcie z prywatnych fotografii (części 3|2, 3|3 i 3|4) informacje, które robotnicy przymusowi sami chętnie pokazywali.

PYTANIA O MOŻLIWOŚCI DZIAŁANIA

- ▶ Antoni Bryliński został skierowany do obozu koncentracyjnego Dachau, ponieważ nielegalnie słuchał radia. Jak sądzicie: jak mogło się o tym dowiedzieć Gestapo?
- ▶ Wysłuchajcie dalszych relacji o różnym zachowaniu ludności niemieckiej w stacji odsłuchowej części 3|2 (rolnictwo).

**MARIA A. I TOMASZ B.
ZAKAZANA MIŁOŚĆ**

Fotografie Gestapo Marii A. i Tomasza B.,
Archiwum Krajowe Nordrhein-Westfalen, Oddział Rheinland

Biografia

Tomasz B., urodzony w 1911 r., z zawodu rolnik, jako żołnierz polski w 1939 r. roku dostał się do niewoli niemieckiej. Podczas wykonywania prac przymusowych w gospodarstwie w okolicach Düsseldorfu poznał w 1940 r. dwudziestoletnią Marię A. Reichsarbeitsdienst (RAD) skierowała ją, jak wiele innych młodych Niemek pomiędzy 18 i 25 rokiem życia, do pomocy w gospodarstwie rolnym. W lipcu 1940 r. złożono donos, że mają romans. Oboje zostali aresztowani. Młodego Polaka powieszono za naruszenie zakazu związków między robotnikami przymusowymi a Niemcami. Marię A. skazano na dwa lata ciężkiego więzienia.

SKĄD POCHODZĄ FOTOGRAFIE?

Te fotografie są zdjęciami służby dochodzeniowej Gestapo.

Znajdują się w zbiorze „Geheime Staatspolizei – Staatspolizeistelle Düsseldorf” (Tajna Policja Państwowa – Oddział w Düsseldorfie) w Archiwum Krajowym Północnej Westfalii, Oddział Rheinland.

**JAKIE DECYZJE MOŻNA POWIĄZAĆ
Z FOTOGRAFIAМИ?**

Kierowniczka obozu Służby Pracy Rzeszy zadencjonowała Marię A. i Tomasza B. w czerwcu 1940 r. Maria A. została natychmiast zatrzymana, przekazana Gestapo i we wrześniu 1940 r. przetransportowana do ciężkiego więzienia, z którego zwolniono ją w 1942 r.

Ponieważ Tomasz B. podlegał administracji jeńców wojennych Wehrmacht, przekazano go Gestapo dopiero w marcu 1941 r. Przed egzekucją wydano „opinię rasową”. Jeśli zakwalifikowano by go jako „zdolnego do germanizacji”, nie zostałby stracony, lecz skierowany do obozu koncentracyjnego.

W narodowym socjalizmie wielu Niemców uznawało obecność wielu „małowartościowych” obcokrajowców jako zagrożenie budowy etnicznie „czystej” grupy narodowej. Dlatego Gestapo i administracja pracy ogłaszało surowe reguły pobytu i postępowania dla zagranicznej siły roboczej. Dla możliwie kompletnej inwigilacji Gestapo wykorzystywało wskazówki ludności i donosy kierownictwa zakładów.

PERSPEKTYWA GESTAPO

Egzekucja byłego polskiego jeńca wojennego B. była później znana ludności z okolicy miejsca stracenia. Powszechnie panował we wspólnocie rolników pogląd, że ten wyrok był ciężki, ale sprawiedliwy. Pracodawcy polskich robotników cywilnych zachowywali się bardzo powściągliwie przy udzielaniu informacji urzędnikom żandarmerii, ponieważ obawiali się, że przez Polaków poniosą straty w swoich gospodarstwach. Te obawy nie miały jednak podstaw, ponieważ wykonanie wyroku wywarło na obecnych 145 polskich robotnikach cywilnych duże wrażenie. Trzymali się po egzekucji z daleka. Stało się jasne, że również polscy robotnicy cywilni szanowali ten wyrok, szczególnie, że znana im była kara za związki z kobietami niemieckimi. W okręgach Haan i Hochdahl po wykonaniu kary stwierdzono mocne zaangażowanie w pracy polskich pracowników cywilnych. Ludność po 10 dniach nie rozmawiała już o incydencie.

Report opinii publicznej Gestapo (szkic), 18 lipca 1941 r.
Archiwum Krajowe Nordrhein-Westfalen, Oddział Rheinland

WYSTAWA

1 Oswajanie

Sceny 1|1|1 1|1|2 1|1|3 1|2|1 1|2|2 1|2|3 1|2|4 1|3|1 1|4|1 1|4|2 1|4|3 1|4|4 1|5|1

2 Radykalizacja

Sceny 2|1|1 2|1|2 2|1|3 2|1|4 2|1|5 2|1|6 2|2|1 2|2|2 2|2|3 2|2|4 2|2|5 2|2|6 2|3|1 2|3|2 2|3|3 2|3|4 2|3|5 2|3|6

3 Zjawisko masowe

Sceny 3|1|1 3|1|2 3|1|3 3|1|4 3|1|5 3|2|0 3|2|1 3|2|2 3|2|3 3|2|4 3|2|5 3|3|1 3|3|2 3|3|3 3|3|4 3|4|0 3|4|1 3|4|2
3|4|3 3|4|4 3|4|5 3|5|1 3|5|2 3|5|3 3|5|4 3|6|1 3|6|2 3|6|3 3|7|1 3|7|2 3|7|3 3|7|4 3|7|5 3|7|6 3|7|7 3|8|1 3|8|2

4 Długa droga do uznania krzywd

Sceny 4|1|1 4|2|1 4|3|1 4|4|1 4|4|2 4|4|3 4|4|4 4|5|1 4|6|1 4|6|2 4|6|3 4|6|4 4|6|5 4|6|6 4|6|7 4|6|8

ODNOŚNIKI

- ▶ W scenie 1|1|2 możecie znaleźć informacje o Służbie Pracy Rzeszy (Reichsarbeitsdienst – RAD).
- ▶ W scenie 1|2|2 zostało przedstawione, w jaki sposób przed 1939 r. odbywało się na ulicach publiczne upokorzenie ludzi, którzy mieli „zabronione stosunki”.
- ▶ W scenie 3|1|2 znajdziecie dalsze wskazówki, w jaki sposób zabraniano kontaktów między Niemcami a zagranicznymi robotnikami przymusowymi.
- ▶ W scenie 3|2|3 zostało ukazane, że te kontakty powinny być ograniczone do minimum.
- ▶ W scenie 3|5|2 znajdziecie dalsze przykłady denuncjacji.
- ▶ W scenie 3|5|4 znajdziecie na ekranie fotografie, które ukazują, jak niemieckie kobiety były publicznie upokarzane z powodu „zabronionych stosunków”.

PYTANIA O PRZYCZYNY

- ▶ Zgromadźcie informacje, jakie można znaleźć na wystawie na temat „zabronionych związków” i „uchybień przeciwko ustawom rasowym”.
- ▶ Czym było uzasadniane zakazywanie przyjaznego odnoszenia się Niemców do robotników przymusowych?
- ▶ Dlaczego dla Gestapo tak były ważne reakcje na publiczne kary i egzekucje?
- ▶ W scenie 3|1|2 znajdziecie informacje o zbiorze surowych reguł, których musiał przestrzegać robotnik przymusowy w Rzeszy. Wymień kilka różnic między zbiorami reguł dla zachodnio- i wschodnioeuropejskich robotników przymusowych.

PYTANIA O MOŻLIWOŚCI DZIAŁANIA

- ▶ Co jest dla was najważniejsze w związku? Na charakter związku między Marią A. a Tomaszem B. wpływ miało przede wszystkim ich otoczenie. Jak oboje mogli wpływać na kształtowanie swojego życia? Co mogli zrobić inni wokół nich denuncjacją, aby chronić tych dwoje?
- ▶ O związku Marii A. i Tomaszem B. doniosła na Gestapo kierowniczka obozu Służby Pracy Rzeszy. Jakie powody mogły przemawiać za denuncjacją albo przeciw niej?
- ▶ W raporcie Gestapo próbowano zbadać reakcje ludności na stracenie Tomasza B. Co sądzicie: Dlaczego było to tak ważne dla Gestapo?

KARL HAUKE**WSPÓLNY OPÓR Z RADZIECKIMI ROBOTNIKAMI
PRZYMUSOWYMI**

„1000 rosyjskich słów”, zeszyty ćwiczeń 1936, Miejsce Pamięci Buchenwald

Biografia

Karl Hauke urodził się w czerwcu 1928 r. w Lipsku. Jako 13-letni uczeń nawiązał w zimie 1941/1942 kontakt z radzieckimi robotnikami przymusowymi, przekazywał aktualne wiadomości frontowe, żywność, a także lekarstwa. Nauczył się trochę rosyjskiego i poznawał w Lipsku dalszych robotników ze Wschodu. Kiku z nich spotykało się u jego rodziców i tworzyło razem z niemieckimi przeciwnikami narodowego socjalizmu Międzynarodowy Komitet Antyfaszystowski. Ulotkami w języku rosyjskim i niemieckim nawoływali w 1944 r. w Lipsku do ruchu oporu. W trakcie przeprowadzonych na dużą skalę fali aresztowań Hauke został wraz z innymi zatrzymany przez Gestapo pod koniec maja lub na początku czerwca 1944 r. Podczas bombardowania Drezna w lutym 1945 r. udało mu się uciec z aresztu śledczego. Do końca wojny ukrywał się u przyjaciół i rodziny w Lipsku i okolicach. Karl Hauke żyje dziś w Schkopau koło Lipska.

SKĄD POCHODZI TEN EKSPONAT?

Karl Hauke załatwił sobie w 1941 r. zbiór podręczników do nauki języka rosyjskiego, żeby móc lepiej rozumieć się z radzieckimi robotnikami przymusowymi. Pomagały mu one również przy tłumaczeniu i kopiowaniu rosyjskojęzycznych ulotek.

Po zakończeniu wojny Karl Hauke znalazł dwanaście nienaruszonych zeszytów. Korzystał z nich również później w ramach przygotowania do zawodu nauczyciela języka rosyjskiego.

**JAKIE HISTORIE MOŻNA POŁĄCZYĆ
Z PODRĘCZNIKAMI?**

Karl Hauke musiał mozolnie kopiować ręcznie rosyjskie teksty grupy opozycyjnej z Lipska. Nie miał maszyny drukarskiej. W ten sposób powstawały ulotki, które następnie potajemnie rozdawane były w obozach pracy przymusowej w Lipsku i okolicach.

Na jednej z ulotek z maja 1944 r., która rozdawana była również w języku niemieckim, napisano:

Daje się wam tu w hitlerowskich Niemczech mniej jedzenia, niż waszym niemieckim towarzyszom pracy. Ten kto głoduje, jest chory, a chorzy mogą pracować mniej. Wykrzyczcie w twarz majstromi w fabryce swój głód. Meldujcie się ciągle do lekarza. Żądajcie wystarczającej aprowizacji. Żądajcie również schronów przeciwlotniczych w zakładzie i w obozie! Chronicie swoje życie, swoją siłę i zdrowie! Będziecie jej potrzebować, kiedy również w Niemczech wykształcą się grupy, żeby zwalczać w tym kraju faszyzm. Nawiążcie kontakty między obozami! Wszyscy musimy być wolni, aby móc żyć jak ludzie. Czy to Polacy, czy Francuzi; Belgowie czy Holendrzy, Czesi, Rosjanie, Włosi, czy Niemcy w walce przeciwko faszyzmowi, w walce o waszą wolność bądźcie solidarni i gotowi!

Archiwum Federalne, Berlin

PERSPEKTYWA GESTAPO

Zestawienie Głównego Urzędu Bezpieczeństwa Rzeszy (RSHA) o nielegalnych grupach oporu wśród radzieckich jeńców wojennych i robotnikach przymusowych w Rzeszy, sierpień 1944 r. (fragment)

16.) Obszar policji miejskiej Lipsk

W czerwcu Międzynarodowy Komitet Antyfaszystowski (...) aresztowanie 33 działaczy

Osobliwości: sprawna zorganizowana grupa, przeważnie inteligencji.

12 zatrzymań niemieckich komunistów, ścisła współpraca, między Niemcami również reprezentanci inteligencji.

Archiwum Federalne, Berlin

WYSTAWA

1 Oswajanie

Sceny 1|1|1 1|1|2 1|1|3 1|2|1 1|2|2 1|2|3 1|2|4 1|3|1 1|4|1 1|4|2 1|4|3 1|4|4 1|5|1

2 Radykalizacja

Sceny 2|1|1 2|1|2 2|1|3 2|1|4 2|1|5 2|1|6 2|2|1 2|2|2 2|2|3 2|2|4 2|2|5 2|2|6 2|3|1 2|3|2 2|3|3 2|3|4 2|3|5 2|3|6

3 Zjawisko masowe

Sceny 3|1|1 3|1|2 3|1|3 3|1|4 3|1|5 3|2|0 3|2|1 3|2|2 3|2|3 3|2|4 3|2|5 3|3|1 3|3|2 3|3|3 3|3|4 3|4|0 3|4|1 3|4|2
3|4|3 3|4|4 3|4|5 3|5|1 3|5|2 3|5|3 3|5|4 3|6|1 3|6|2 3|6|3 3|7|1 3|7|2 3|7|3 3|7|4 3|7|5 3|7|6 3|7|7 3|8|1 3|8|2

4 Długa droga do uznania krzywd

Sceny 4|1|1 4|2|1 4|3|1 4|4|1 4|4|2 4|4|3 4|4|4 4|5|1 4|6|1 4|6|2 4|6|3 4|6|4 4|6|5 4|6|6 4|6|7 4|6|8

ODNOŚNIKI

- ▶ W witrynie ściennej w części 3|2 można znaleźć liczne ilustrowane słowniki, między innymi również ilustrowany słownik dla „robotników ze Wschodu”.
- ▶ W scenach 3|5|2 i 3|5|3 zostało ukazane, jak brutalnie urzędnicy służby bezpieczeństwa postępowali z robotnikami przymusowymi, aby wymusić dyscyplinę pracy, udaremnić niepożądane kontakty z Niemcami i zwalczać ruch oporu.
- ▶ W scenach 3|6|1 i 3|6|2 można zobaczyć dalsze fotografie i dokumenty robotników przymusowych, którzy bronili się przeciwko głodowi, poniżeniu i przemocy.

PYTANIA O PRZYCZYNY

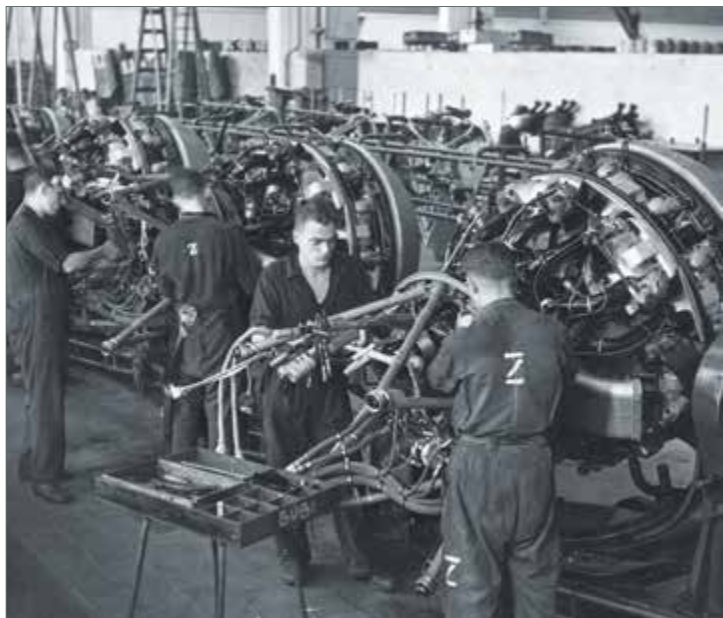
- ▶ Odszukaj w scenie 3|6|3, co stało się z „robotnikami ze Wschodu”, którzy razem z rodziną Hauke wytwarzali ulotki.
- ▶ W jaki sposób robotnicy przymusowi orientowali się, który z Niemców również przeciwstawia się narodowym socjalistom? W jaki sposób mogli przezwyciężyć barierę językową?
- ▶ Jak sądzą, dlaczego Karl Hauke tak bardzo zainteresowany był radzieckimi robotnikami przymusowymi?

PYTANIA O MOŻLIWOŚCI DZIAŁANIA

- ▶ Zastanówcie się, dlaczego robotnicy przymusowi przekraczali zakaz utrzymywania kontaktów z Niemcami.
- ▶ Zestawcie zebrane ze stacji odsłuchowych informacje, w jaki sposób zachowywali się Niemcy w stosunku do robotników przymusowych. Co, według waszej oceny, odgrywało rolę przy pytaniu, czy ktoś zachowa się konformistycznie, czy się sprzeciwi?
- ▶ Co mogło być powodem, że ktoś szanował godność innego człowieka, bez względu na to skąd pochodził? Postarajcie się wyodrębnić różnice między przyczynami indywidualnymi i społecznymi.

PRACA PRZYMUSOWA W PRZEMYSŁE ZBROJENIOWYM

PRACA DLA BMW

Belgijscy i francuscy robotnicy przymusowi przy produkcji silników lotniczych, 1942 r.
BMW Group Archiv

Leksykon

Bawarskie Zakłady Silnikowe (BMW) utworzyły w drugiej połowie lat trzydziestych w monachijskiej dzielnicy Allach fabrykę silników lotniczych. Produkcja zbrojeniowa leżała w interesie kierownictwa narodowosocjalistycznego, ponieważ potrzebowało dla swoich planów samolotów wojskowych. Aby zapewnić produkcję, BMW była faworyzowana w przydziale robotników przymusowych. Od 1939 r. dostarczano do BMW również siłę roboczą z innych krajów. Dodatkowo od 1942 r. kierownictwo firmy starało się również o więźniów z leżącego w pobliżu obozu koncentracyjnego Dachau. W sumie między 1939 a 1944 r. liczba zatrudnionych w BMW wzrosła z 1000 do 17 000. Prawie 90% z nich było pracownikami cywilnymi z innych krajów, jeńcami wojennymi i więźniami obozów koncentracyjnych. Zagranicznym pracownikom nakazano przygotowywać broń do wojny przeciwko swoim rodakom.

SKĄD POCHODZI TA FOTOGRAFIA?

Między 1942 i 1945 r. fabryka BMW w Monachium-Allach przygotowała serię fotografii zajętych pracą robotników przymusowych. Obok więźniów obozu koncentracyjnego ukazani są na nich również jeńcy wojenni i, jak tu, francuscy, radzieccy i belgijscy robotnicy cywilni. Fotografie miały dokumentować organizację pracy przymusowej dla BMW. Nic na nich nie wskazuje na ciężką pracę fizyczną, głód i warunki zakwaterowania. Dzisiaj fotografie przechowywane są w Archiwum BMW w Monachium.

JAKIE HISTORIE MOŻNA POWIĄZAĆ Z TĄ FOTOGRAFIĄ?

Mimo że dla zachodnioeuropejskich robotników przymusowych nie przewidziano żadnych wyróżnień, w BMW oznaczeni zostali literą „Z” jako robotnicy cywilni (niem.: *Zivilarbeiter*). Radzieckim jeńcom wojennym namalowano na ubraniach „SU”. Polscy robotnicy musieli od 1940 r. nosić stale znaki z literą „P” na żółtym tle, radzieccy robotnicy napis „Ost” na niebieskim tle. Więźniów obozu koncentracyjnego ze względu na swój ubiór wszyscy mogli łatwo zidentyfikować. Robotnicy przymusowi byli zawsze rozpoznawani przez wszystkich jako cudzoziemcy, którym należy się mało praw lub nie należą się w ogóle.

JACQUES LEPERC OPOWIADA TO, CZEGO NIE UKAZUJĄ FOTOGRAFIE

W baraku, gdzie byłem zakwaterowany, panował przenikliwy chłód. Przyjąłem swoją pracę: 12 godzin dziennie w tygodniowych zmianach z dwunastogodzinną zmianą nocną, która była przerywana przez liczne ataki lotnicze. Przez poranne marsze i pracę w przenikliwym chłdzie szybko zachorowałem. Mimo że byłem bardzo słaby i dokuczał mi silny kaszel, nie miałem żadnej możliwości, żeby się wykurować. [...] Moje siły zanikały, aż w końcu nie byłem więcej w stanie iść do fabryki. Każda nieobecność pociągała za sobą jednak karę, karę finansową o równowartości od 1–4 dni roboczych, która była potracana z wypłaty i przelewana na konto Niemieckiego Czerwonego Krzyża.

Relacja Jacques'a Leperca z 2000 r., Fundacja „Pamięć, Odpowiedzialność i Przyszłość”

WYSTAWA

1 Oswajanie

Sceny	1 1 1	1 1 2	1 1 3	1 2 1	1 2 2	1 2 3	1 2 4	1 3 1	1 4 1	1 4 2	1 4 3	1 4 4	1 5 1
-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------

2 Radykalizacja

Sceny	2 1 1	2 1 2	2 1 3	2 1 4	2 1 5	2 1 6	2 2 1	2 2 2	2 2 3	2 2 4	2 2 5	2 2 6	2 3 1	2 3 2	2 3 3	2 3 4	2 3 5	2 3 6
-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------

3 Zjawisko masowe

Sceny	3 1 1	3 1 2	3 1 3	3 1 4	3 1 5	3 2 0	3 2 1	3 2 2	3 2 3	3 2 4	3 2 5	3 3 1	3 3 2	3 3 3	3 3 4	3 4 0	3 4 1	3 4 2	
	3 4 3	3 4 4	3 4 5	3 5 1	3 5 2	3 5 3	3 5 4	3 6 1	3 6 2	3 6 3	3 7 1	3 7 2	3 7 3	3 7 4	3 7 5	3 7 6	3 7 7	3 8 1	3 8 2

4 Długa droga do uznania krzywd

Sceny	4 1 1	4 2 1	4 3 1	4 4 1	4 4 2	4 4 3	4 4 4	4 5 1	4 6 1	4 6 2	4 6 3	4 6 4	4 6 5	4 6 6	4 6 7	4 6 8
-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------

ODNOŚNIKI

- ▶ W scenie 2|1|3 zostało ukazane, że liczne niemieckie firmy zakładały na terenach okupowanych bliźniacze filie i zatrudniały w nich miejscową ludność jako robotników przymusowych.
- ▶ W scenie 3|1|2 znajdziecie zarządzenia dotyczące traktowania zagranicznej siły roboczej, z rozróżnieniem na narodowości.
- ▶ W scenie 3|4 przedstawione są warunki życia i pracy obcokrajowców zatrudnionych w zakładach zbrojeniowych.
- ▶ W scenie 3|4|1 znajdziecie dalsze fotografie robotników przymusowych, którzy byli zatrudnieni w BMW w Monachium.
- ▶ W scenie 3|6|2 znajdziecie informacje o akcjach sabotażowych w zakładach.
- ▶ W scenie 3|7|6 znajdziecie wskazówki o warunkach pracy więźniów obozów koncentracyjnych w zakładach zbrojeniowych.

INICJATYWY ZAOSTRZANIA KAR

Aby otrzymać dodatkowe produkty na czarnym rynku, zatrudnieni w BMW jeńcy wojenni wytwarzali z odpadów produkcyjnych pierścionki i obrączki, które chcieli wymienić na jedzenie. Kiedy dowiedział się o tym odpowiedzialny za udaremnienie szpiegostwa i sabotażu pełnomocnik Abwehry zakładów BMW w Allach, zaszeregował te próby pozyskania artykułów spożywczych jako sabotaż i złożył wniosek o

nałożenie kary śmierci [...] Bronimy zdania, że rozstrzelanie sabotażysty przed zebraną załogą obozu przyniesie nagłe wygaśnięcie takich przypadków sabotażu.

Constance Werner, *Gospodarka wojenna i praca przymusowa w BMW, Monachium 2006*, s. 225 i nast.

PYTANIA O PRZYCZYNY

- ▶ Jacques Leperc, od 1942 r. w BMW w Allach, opowiada o ciągłym chłodzie. Zbierzcie informacje w części 3|4 o zakwaterowaniu zagranicznych robotników w przemyśle zbrojeniowym.
- ▶ Wielu wspomina o niewystarczającym wyżywieniu. Jakie możliwości mieli robotnicy przymusowi, aby postarać się o dodatkowe pożywienie? Zdobądźcie informacje ze sceny 3|4|3.
- ▶ Wiele niemieckich zakładów zbrojeniowych zostało zbombardowanych przez aliantów. Odszukaj w części 3|4 informacji o skutkach bombardowania dla obcokrajowców.

PYTANIA O MOŻLIWOŚCI DZIAŁANIA

- ▶ Robotnicy przymusowi w zakładach przemysłowych byli zmuszeni pracować dla kontynuacji wojny. Było to sprzeczne z ich życzeniami i nadziejami; z drugiej strony dobra praca obiecywała jedyną szansę na przeżycie. Jak zachowalibyście się w takiej sytuacji?
 - ▶ Pełnomocnik Abwehry w BMW zakwalifikował ponowne użycie odpadu produkcyjnego jako sabotaż i domagał się za to kary śmierci. Spróbujcie opisać powody, jakie nim kierowały.
 - ▶ W scenie 3|4|2 znajduje się pismo protestacyjne czeskiego robotnika przymusowego do kierownictwa zakładu. Na jakie niebezpieczeństwo narażali się robotnicy przymusowi w swoim proteście? Weźcie przy tym pod uwagę informacje ze sceny 3|1|2.
 - ▶ Robotnicy z Europy Wschodniej musieli nosić oznaczenia na swoich ubraniach. BMW kazało również oznakować robotników zachodnioeuropejskich. Zastanówcie się, jakie powody, by wprowadzić te przepisy, miało narodowosocjalistyczne kierownictwo czy kierownictwo firmy.

GABRIELA I JOLANTA KNAPSKIE DOKĄD PO WYZWOLENIU?

Gabriela Knapska (po lewej) ze swoją siostrą bliźniaczką Jolantą, wrzesień 1944 r.
Miejsce Pamięci obozu koncentracyjnego Oberer Kuhberg Ulm

Biografia

Gabriela i Jolanta Knapska urodziły się 31 maja 1927 r. w Łagiewnikach. Po rozpoczęciu wojny musiały w wieku dwunastu lat opuścić szkołę. Od 1941 r. zmuszono je do pracy w firmie Telefunken w Łodzi. W sierpniu 1944 r., kiedy zbliżał się front wschodni, bliźniaczki zostały początkowo wywiezione do Berlina, a pod koniec 1944 r. do Ulm, dokąd w międzyczasie przeniesiono całą fabrykę. Tu Gabriela Knapska napisała pamiętnik, w którym opisała ostatnie dni wojny. Po wyzwoleniu 24 kwietnia 1945 r. siostry zostały początkowo umieszczone w Ludwisburgu w obozie dla dipisów (*displaced persons*). W listopadzie 1945 r. wróciły do Polski. Obie nadrobiły tu maturę, nie dostały się jednak na studia, ponieważ nie pochodziły z rodziny robotniczej. Gabriela Knapska została pielęgniarką, Jolanta Knapska do emerytury pracowała w jednym zakładzie pracy.

SKĄD POCHODZI TA FOTOGRAFIA?

Tą fotografię siostry kazały sobie zrobić 15 września 1944 r. u fotografa w Berlinie. Na odwrocie napisały: „Dla najukochańszej mamy na pamiątkę od dwóch kotów z puszczy”. Wysłały ją do swojej mamy, która ją zachowała. W latach 90. Gabriela Knapska przekazała tę fotografię Centrum Dokumentacji Oberer Kuhberg, w którym znajduje się ona do dzisiaj.

JAKIE HISTORIE MOŻNA POWIĄZAĆ Z TĄ FOTOGRAFIĄ?

Tą fotografią, listami i kartkami pocztowymi Gabriela i Jolanta starały się uspokoić swoich rodziców. Nie powinny się martwić o los swoich córek, które zostały wysłane na roboty przymusowe. O ile to możliwe, opowiadały o swoim dniu powszednim. Poczta była cenzurowana, opisy rzeczywistej sytuacji mogłyby nie przejść kontroli.

Robotnicy nie znali losów członków swoich rodzin. Często dopiero po wyzwoleniu otrzymywali wiadomości z ojczyzny. Również siostry Knapskie dopiero po powrocie w listopadzie 1945 r. dowiedziały się, co działo się u ich rodziców.

Dwa tygodnie przed wyzwoleniem Ulm Gabriela Knapska zaczęła pisać pamiętnik, ponieważ „każdy dzień przynosi teraz coś nowego”. Chciała dokumentować te wydarzenia. Jednocześnie pisanie było sposobem na to, aby uporać się z następującymi wydarzeniami.

INNA PERSPEKTYWA

Ukraińska Marta Didok, która od 1942 r. musiała wykonywać pracę przymusową w Turynii, została uwolniona w kwietniu 1945 r. Nie mogła wrócić bezpośrednio do domu. Została najpierw zabrana do „obozu dla repatriantów” w Görlitz, gdzie przesłuchiwało ją NKWD. Chciano ustalić, czy kolaborowała z Niemcami. Po powrocie do ojczyzny jeszcze przez rok była wielokrotnie przesłuchiwana i obserwowana, czy nie przejawia „obciążających zachowań”. Podobnie jak z Martą Didok działo się z innymi robotnikami przymusowymi, którzy podczas wojny zostali deportowani do pracy przymusowej ze Związku Radzieckiego do Trzeciej Rzeszy. Ich państwo im nie ufało. Wielu byłych robotników przymusowych było nawet ponownie aresztowanych i osadzonych w łagrach.

WYSTAWA

1 Oswajanie

Sceny 1|1|1 1|1|2 1|1|3 1|2|1 1|2|2 1|2|3 1|2|4 1|3|1 1|4|1 1|4|2 1|4|3 1|4|4 1|5|1

2 Radykalizacja

Sceny 2|1|1 2|1|2 2|1|3 2|1|4 2|1|5 2|1|6 2|2|1 2|2|2 2|2|3 2|2|4 2|2|5 2|2|6 2|3|1 2|3|2 2|3|3 2|3|4 2|3|5 2|3|6

3 Zjawisko masowe

Sceny 3|1|1 3|1|2 3|1|3 3|1|4 3|1|5 3|2|0 3|2|1 3|2|2 3|2|3 3|2|4 3|2|5 3|3|1 3|3|2 3|3|3 3|3|4 3|4|0 3|4|1 3|4|2
3|4|3 3|4|4 3|4|5 3|5|1 3|5|2 3|5|3 3|5|4 3|6|1 3|6|2 3|6|3 3|7|1 3|7|2 3|7|3 3|7|4 3|7|5 3|7|6 3|7|7 3|8|1 3|8|2

4 Długa droga do uznania krzywd

Sceny 4|1|1 4|2|1 4|3|1 4|4|1 4|4|2 4|4|3 4|4|4 4|5|1 4|6|1 4|6|2 4|6|3 4|6|4 4|6|5 4|6|6 4|6|7 4|6|8

ODNOŚNIKI

- ▶ W scenie 3|2|4 znajdziecie wskazówki na temat okoliczności powstawania prywatnych fotografii robotników przymusowych. W scenie 3|5|2 przedstawiona jest cenzura listów zagranicznej siły roboczej.
- ▶ Ponad jedenaście milionów robotników przymusowych, którzy zostali wyzwoleni przez aliantów na wschodzie i zachodzie, różnie przeżyło chwilę swojego wyzwolenia. Podobnie niejednolicie kształtowały się drogi ich powrotu albo emigracji. Wielu musiało jeszcze długo pozostać w Niemczech, ponieważ ich droga do domu była dla nich zamknięta albo nie chcieli tam wracać. Przykłady na to znajdziecie w scenach 4|1|1 (za ekranem), 4|2|1 i 4|3|1.

Z DZIENNIKA GABRIELI KNAPSKIEJ

Robotnicy przymusowi przeżyli i odczuli wyzwolenie bardzo różnie. Gabriela Knapska opisała ich radość opisała w dzienniku:

Rano o godzinie 6 obudziliśmy się z bolącymi kośćmi. Nagle wpadła do nas dziewczyna z informacją, że na fasadzie baszty głównej [tu znajdował się obóz pracy przymusowej, w którym internowana była Gabriela i Jolanta Knapska z dalszymi 1800 robotnikami przymusowymi] zostały rozwieszane dwie polskie i cztery białe flagi. Wydawało nam się, że śnimy. Wszyscy żołnierze niemieccy poddali się Amerykanom na podwórku. [...]. Nareszcie. Nareszcie doczekaliśmy się tego momentu. Jesteśmy wyzwoleni!

Dziennik Gabrieli Turant z d. Knapskiej, kwiecień 1945 r.,
Centrum Dokumentacyjne Oberer Kuhlberg Ulm

PYTANIA O PRZYCZYNY

- ▶ Jolanta i Gabriela Knapskie zostały jeszcze kilka miesięcy po uwolnieniu w obozie dla dipisów, a więc dla osób, które podczas wojny zostały deportowane ze swojej ojczyzny. Inni zostali w obozach DP znacznie dłużej. Informacje na ten temat znajdziecie w scenie 4|3|1.
- ▶ Opiszcie za pomocą biografii zamieszczonych w scenie 4|2|1 drogi innych robotników przymusowych po uwolnieniu.

PYTANIA O MOŻLIWOŚCI DZIAŁANIA

- ▶ Po pobycie w obozach DP wiele osób stawiało sobie pytanie, jak ułożyć sobie dalsze życie. Jakie powody mogły przemawiać za tym, aby wrócić do ojczyzny, a jakie przeciw? Dlaczego wielu wyemigrowało do innych krajów albo zostało w Niemczech?

FLICK NIE JEST WZOREM PO CO I JAK WSPOMINAĆ?

Zrzut ekranu strony internetowej „Flick nie jest wzorem”.
<http://www.flick-ist-kein-vorbild.de/>

Inicjatywa „Flick nie jest wzorem”

W roku 1968 przemysłowiec Friedrich Flick ofiarował trzy miliony marek na budowę gimnazjum w swoim rodzinnym mieście Kreuztal. Później otrzymało ono jego imię. Flick był jednym z najważniejszych niemieckich przedsiębiorców. W czasach narodowego socjalizmu korzystał w szczególności na produkcji zbrojeniowej i masowym zatrudnianiu robotników przymusowych. Kiedy na początku lat 80. okazało się, że Flick nielegalnie przekazał pieniądze jednemu z niemieckich polityków, uczniowie szkoły w Kreuztal chcieli dowiedzieć się więcej o człowieku, którego imię nosi szkoła, i o narodowym socjalizmie. Spór o nadanie nazwy został upubliczniony przez uczniów w podjętej przez nich inicjatywie „Flick nie jest wzorem” i dostrzeżony również za granicą. Wzrosło przy tym również zainteresowanie społeczeństwa niemieckiego historią narodowego socjalizmu. W listopadzie 2008 r. dotychczasowe Gimnazjum im. Friedricha Flicka otrzymało nową nazwę – Gimnazjum Miejskie w Kreuztal.

SKĄD POCHODZI TA ILUSTRACJA?

Dzięki internetowej stronie www.flick-ist-kein-vorbild rozwinęła się inicjatywa o tej samej nazwie na temat Friedricha Flicka i jego roli w czasach narodowego socjalizmu. W księdze gości prowadzona była intensywna dyskusja o nadaniu imienia gimnazjum, zawierała ona ponad 1400 wpisów.

Po przemianowaniu szkoły strona pozostała w sieci. Dyskutowano na niej dalej, jak np. latem 2010 r. o „ulicach im. Friedricha Flicka” w różnych miejscowościach w Górnym Palatynie (Bawaria).

JAKIE HISTORIE MOŻNA POŁĄCZYĆ Z TĄ FOTOGRAFIA?

Friederich Flick został po 1945 r. postawiony przed sądem i skazany na wiele lat pozbawienia wolności z powodu uczestnictwa w wywłaszczaniu żydowskich właścicieli firm.

Już po dwóch latach przedwczesnie wyszedł z więzienia. Udało mu się w większości utrzymać swoje imperium i wpływać na odbudowę zachodnioniemieckiej gospodarki. Jego rola w Trzeciej Rzeszy w stopniowo popadała w zapomnienie. W 1963 r. otrzymał Wielki Krzyż Zasługi z Gwiazdą i Wstęgą.

Powszechnie bezkrytyczny stosunek do niemieckiej przeszłości wywołało protesty w latach 60. i 70. Studenci i uczniowie wezwali do rozmowy swoich rodziców i wykładowców i oczekiwali, że zajmą oni stanowisko w sprawie ich osobistej odpowiedzialności w czasach narodowego socjalizmu i zbrodni, których dokonano pomiędzy 1933 a 1945 r.

Dyskusje nie przebiegały tylko na granicy pokoleń. Jak pokazują wpisy w księdze gości na stronie internetowej, za przemianowaniem gimnazjum oraz przeciwko temu głosowali w Kreuztal zarówno młodzi, jak i starsi.

INNE PERSPEKTYWY

Kiedy w 1980 r. Fundacja Körbera rozpisła konkurs historyczny dla uczniów na temat *Niezałatwionych historii*, udział w nim wzięło prawie 13 000 osób, które nadesłały ponad 2100 prac. W drugim etapie konkursu (*Lata wojenne*) co druga praca dotyczyła niedostrzeżanego dotąd tematu pracy przymusowej. Dla uczniów powodem ich uczestnictwa była często wypieranie historii lokalnej. W ten sposób wyjaśnia to uczeń 10 klasy z Lötzingen (Dolna Saksonia):

Prawie wszystkie podręczniki milczą na ten temat, mimo, że w Niemczech było około 11 milionów robotników przymusowych.

Zbiór Fundacji Körbera Hamburg

WYSTAWA

1 Oswajanie

Sceny 1|1|1 1|1|2 1|1|3 1|2|1 1|2|2 1|2|3 1|2|4 1|3|1 1|4|1 1|4|2 1|4|3 1|4|4 1|5|1

2 Radykalizacja

Sceny 2|1|1 2|1|2 2|1|3 2|1|4 2|1|5 2|1|6 2|2|1 2|2|2 2|2|3 2|2|4 2|2|5 2|2|6 2|3|1 2|3|2 2|3|3 2|3|4 2|3|5 2|3|6

3 Zjawisko masowe

Sceny 3|1|1 3|1|2 3|1|3 3|1|4 3|1|5 3|2|0 3|2|1 3|2|2 3|2|3 3|2|4 3|2|5 3|3|1 3|3|2 3|3|3 3|3|4 3|4|0 3|4|1 3|4|2
3|4|3 3|4|4 3|4|5 3|5|1 3|5|2 3|5|3 3|5|4 3|6|1 3|6|2 3|6|3 3|7|1 3|7|2 3|7|3 3|7|4 3|7|5 3|7|6 3|7|7 3|8|1 3|8|2

4 Długa droga do uznania krzywd

Sceny 4|1|1 4|2|1 4|3|1 4|4|1 4|4|2 4|4|3 4|4|4 4|5|1 4|6|1 4|6|2 4|6|3 4|6|4 4|6|5 4|6|6 4|6|7 4|6|8

ODNOŚNIKI

- ▶ W scenie 4|4|2 znajdziecie fotografie z procesu przeciwko Friedrichowi Flickowi z 1947 r.
- ▶ W części 4|6 znajdziecie wiele przykładów przemilczania, ale również próby podejmowania dyskusji na temat pracy przymusowej w opinii publicznej.

PYTANIA O PRZYCZYNY

- ▶ Dyskusje na temat postępowania z pamięcią o pracy przymusowej były i są prowadzone w Niemczech, a także w innych państwach. Na wystawie znajdziecie na to kilka przykładów. Pokazują one, jak rozmaicie przebiegały te dyskusje i jak różne były interesy ich uczestników.
- ▶ Znajdźcie te przykłady. Kim są uczestnicy tych dyskusji i co możecie powiedzieć o ich motywach?
- ▶ W witrynie 4|6|8 możecie uzyskać informacje o kulisach dyskusji na temat nazw w Kreuztal. Zbierzcie argumenty zwolenników i przeciwników zmiany nazwy. Jakie argumenty uznajecie za przekonujące, a jakie nie?

PYTANIA O MOŻLIWOŚCI DZIAŁANIA

- ▶ Zastanówcie się, którzy z przedstawionych na wystawie ludzi zachowywali się według was przykładnie. Jaki sens miałyby nazwanie ich nazwiskiem szkoły czy ulicę?
- ▶ Jak nazywa się wasza szkoła? Jakie nazwy noszą ulice w waszej dzielnicy? Czy znacie historię pochodzenia tych nazw?